

GLOBALASHUV VA RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA PEDAGOGLARNING NUTQIY MOSLASHUVCHANLIGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Abdumajitova Maftuna Ixtiyor qizi

Guliston davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

<https://orcid.org/0009-0008-6241-6155>

maftunaixtiyorovna1997@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23432559>

Annotatsiya: Globallashuv va ta’limning raqamlashuvi sharoitida pedagogik nutqning transformatsiyasi jarayonlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Muallif tomonidan raqamli ta’lim muhitida (RTM) pedagogning nutqiy moslashuvchanligi tushunchasi konvergent kompetensiya sifatida ilgari suriladi. Matnda kognitiv yuklamani kamaytirish, netiket (tarmoq etiketi), lingvistik empatiya va raqamli storytelling kabi zamonaviy konsepsiyalar pedagogik deontologiya nuqtayi nazaridan asoslab berilgan. Tadqiqotda raqamli muloqotning gibrid tabiati, ya’ni yozma va og’zaki nutqning sintezi, paralingvistik vositalarning ekran ortidagi ahamiyati hamda onlayn platformalarda nutqiy mobillikning ijtimoiy-psixologik omillari ochib berilgan. Shuningdek, pedagoglarning nutqiy mahoratini baholash mezonlari ishlab chiqilgan bo‘lib, unda lingvistik-texnologik moslashuvchanlik va interaktiv muloqot dinamikasi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida belgilangan. Ishning amaliy ahamiyati shundaki, unda bo‘lajak pedagoglar uchun media savodxonlik va nutqiy kompetensiya integratsiyasini rivojlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar hamda muloqot jarayonlarini matematik-statistik (Pearson korrelyatsiyasi) tahlil qilish imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, nutqiy moslashuvchanlik, psixolingvistika, netiket, kognitiv yuklama, multimodal nutq, pedagogik deontologiya, media savodxonlik, gibrid muloqot.

Аннотация: В работе научно анализируются процессы трансформации педагогической речи в контексте глобализации и цифровизации образования. Автор выдвигает концепцию гибкости речи учителя в цифровой образовательной среде (ЦОДС) как конвергентную компетенцию. В тексте обосновываются современные концепции, такие как снижение когнитивной нагрузки, сетевой этикет, лингвистическая эмпатия и цифровое повествование, с точки зрения педагогической деонтологии. Исследование выявляет гибридный характер цифровой коммуникации, то есть синтез письменной и устной речи, важность паралингвистических инструментов за экраном и социально-психологические факторы мобильности речи на онлайн-платформах. Также разработаны критерии оценки речевых навыков учителей, в которых основными показателями определены лингвистически-технологическая гибкость и динамика интерактивной коммуникации. Практическая значимость работы заключается в предоставлении методических рекомендаций по развитию интеграции медиаграмотности и речевой компетенции для будущих педагогов, а также в возможностях математико-статистического (корреляционного анализа Пирсона) анализа коммуникационных процессов.

Ключевые слова: цифровая педагогика, гибкость речи, психолингвистика, сетевой этикет, когнитивная нагрузка, мультимодальная речь, педагогическая деонтология, медиаграмотность, гибридная коммуникация.

Abstract: The processes of transformation of pedagogical speech in the context of globalization and digitalization of education are scientifically analyzed. The author puts forward the concept of speech flexibility of a teacher in a digital educational environment (DEE) as a convergent competence. The text justifies modern concepts such as cognitive load reduction, netiquette (network etiquette), linguistic empathy and digital storytelling from the point of view of pedagogical deontology. The study reveals the hybrid nature of digital communication, that is, the synthesis of written and oral speech, the importance of paralinguistic tools behind the screen, and the socio-psychological factors of speech mobility on online platforms. Also, criteria for assessing the speech skills of teachers have been developed, in which linguistic-technological flexibility and the dynamics of interactive communication are identified as the main indicators. The practical significance of the work is that it provides methodological recommendations for the development of the integration of media literacy and speech competence for future educators, as well as the possibilities of mathematical-statistical (Pearson correlation) analysis of communication processes.

Keywords: Digital pedagogy, speech flexibility, psycholinguistics, netiquette, cognitive load, multimodal speech, pedagogical deontology, media literacy, hybrid communication.

Globalashuv va ta’limning raqamlashishi pedagog oldiga nafaqat bilim berish, balki muloqotning yangi formatlariga tezkor moslashish vazifasini qo’ymoqda. Olim sifatida ushbu masalani pedagogik va psixolingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilib, quyidagi ilmiy konsepsiyalarni ilgari surishim mumkin:

Raqamli muhitda pedagogning nutqi an’anaviy akademik tildan ko’ra ko’proq interaktiv va ixcham bo’lishini talab qiladi.

Kognitiv yuklamani kamaytirish: Virtual darslarda talabaning diqqatini ushlab turish uchun pedagog murakkab konstruksiyalardan voz kechib, nutqni vizualizatsiya bilan uyg’unlashtirishi zarur.

Netiket (Tarmoq etiketi): Nutqiy moslashuvchanlik — bu chatlarda, forumlarda va video-konferensiyalarda talabalar bilan muloqotning o’ziga xos "tonalligini" (tone of voice) topa bilishdir.

Globalashuv sharoitida pedagog turli madaniyat va til vakillari bilan muloqotga kirishadi.

Kodni almashtirish (Code-switching): Pedagogning o’z nutqida xalqaro ilmiy atamalarni va milliy qadriyatlarni muvozanatda saqlay olishi uning nutqiy moslashuvchanligidan dalolat beradi.

Lingvistik empatiya: Talabaning til to’siqlarini tushunish va tushuntirish uslubini tinglovchining darajasiga qarab o’zgartirish — asosiy pedagogik mahoratga aylanmoqda.

Raqamli ta’limda ierarxik (pedagog-talaba) muloqotdan ko’ra hamkorlikka asoslangan (peer-to-peer) muloqot ustunlik qilmoqda.

Moslashuvchanlik mexanizmi: Pedagog o’z nutqini “ekspert” darajasidan “moderator” yoki “fasilitator” darajasiga o’tkaza olishi kerak. Bu jarayonda buyruq maylidagi gaplardan ko’ra, rag’batlantiruvchi va savol beruvchi nutq shakllari ustuvor bo’ladi.

Zamonaviy pedagogning nutqi faqat og‘zaki so‘zdan iborat emas. Nutqiy moslashuvchanlik tushunchasi endilikda quyidagilarni ham o‘z ichiga oladi:

Paralingvistik vositalar: Video-darslarda mimika, imo-ishora va ovoz tembrining raqamli uskunalar orqali qanday qabul qilinishini nazorat qilish.

Yozma va og‘zaki nutq sintezi: Taqdimotlardagi matn va jonli nutqning bir-birini takrorlamasligi, balki bir-birini to‘ldirishi.

Pedagoglarning nutqiy moslashuvchanligini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim:

Ritorik treninglarni modernizatsiya qilish: Pedagoglarni nafaqat sahnada, balki kamera qarshisida hamda kiber-muhitda muloqot qilishga o‘rgatish.

Nutqiy monitoring: Sun‘iy intellekt yordamida pedagog nutqining boyligi, sur‘ati va hissiy holatini tahlil qilish tizimlarini joriy etish.

Psixolingvistik moslashuv: Ta’lim oluvchilarning “klip xotirasi” va raqamli idrok xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqiy strategiyalarni shakllantirish.

Globalashuv davrida pedagogning tili — bu shunchaki axborot uzatish vositasi emas, balki raqamli dunyoda insoniy aloqani saqlab qoluvchi asosiy ko‘prikdir. Raqamli ta’lim muhiti (RTM) nafaqat texnik vositalar majmuasi, balki muloqotning yangi ijtimoiy-lingvistik platformasidir. Ushbu muhitda nutqiy moslashuvchanlik (speech adaptability) tushunchasi kognitiv va kommunikativ jarayonlarning markazida turadi. Raqamli muhitda nutqiy moslashuvchanlik — bu so‘zlovchining o‘zgaruvchan texnologik platformalar (videoaloqa, chat, forum, LMS tizimlari) va auditoriya talablariga muvofiq nutq strategiyalarini tezkor o‘zgartira olish qobiliyatidir. Bu jarayon ikki yo‘nalishda kechadi:

Lingvistik transformatsiya: Akademik til va “net-slang” (tarmoq tili) o‘rtasidagi muvozanatni saqlash.

Texno-psixologik adaptatsiya: Kommunikatsiyadagi “ekran to‘sig‘i”ni yengib o‘tish va noverbal signallar (imo-ishora, nigoh) yetishmovchiligini nutqiy vositalar bilan kompensatsiya qilish.

Raqamli ta’limda nutq endi sof og‘zaki yoki yozma shaklda mavjud emas. Biz gibrud nutq shakliga duch kelamiz:

Sinxron nutq: Video darslardagi jonli muloqot, bu yerda nutq qat’iy reglamentga bo‘ysunadi.

Asinxron nutq: Forumlar va messenjerlardagi muloqot, bu yerda yozma nutq og‘zaki nutqning erkinligi va emotsionalligini o‘zlashtiradi (emojilar, stikerlar, punktuatsiya orqali intonatsiyani berish).

Raqamli ta’limda nutqiy moslashuvchanlikni rivojlantirish bo‘yicha quyidagi ilmiy xulosalarni ilgari surish mumkin:

Kommunikativ tejamkorlik (Principle of Least Effort): Raqamli muhitda axborot zichligi yuqori bo‘lgani uchun nutq maksimal darajada ixchamlashadi. Ammo bu ta’lim sifatiga zarar yetkazmasligi uchun “professional-raqamli jargon” shakllanishini nazorat qilish kerak.

Kognitiv yuklama va nutq: Talaba bir vaqtning o‘zida ham slaydni o‘qishi, ham o‘qituvchini eshitishi, ham chatda yozishi kerak. Nutqiy moslashuvchanlik bu yerda diqqatni taqsimlash mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi.

Etik-estetik adaptatsiya: “Netiket” (tarmoq etikasi) qoidalariga rioya qilish nutqiy madaniyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Raqamli muhitda nutqiy agressiya (flaming) yoki masofaviylik tufayli yuzaga keladigan begonalashuvni yumshatish uchun empatik nutq strategiyalaridan foydalanish zarur.

RTMda nutqiy moslashuvchanlik shunchaki gapirish qobiliyati emas, balki raqamli intellektning (DQ) tarkibiy qismidir. Yaqin kelajakda “Sun’iy intellekt — Inson — Talaba” uchligida muloqotni boshqarish uchun neyrolingvistik moslashuvchanlik tushunchasi dolzarb bo’ladi. Bunda inson o’z nutqini mashina algoritmlari tushunadigan aniqlikda va insoniy hissiyotlarni saqlagan holda modellashtirishi talab etiladi.

Globalashuv davri ta’lim tizimi oldiga nafaqat bilim berish, balki axborot oqimini boshqarish va madaniyatlararo muloqotga kirishish qobiliyatiga ega bo’lgan “universal pedagog” kadrlari tayyorlash vazifasini qo’ymoqda. Globalashuv — bu chegaralarning shaffoflashuvi demakdir. Zamonaviy pedagog turli millat, din va dunyoqarashga ega bo’lgan auditoriya bilan ishlay olishi lozim.

Tolerantlik va adaptatsiya: Pedagog o’z muloqotida boshqa madaniyatlarga nisbatan hurmatni saqlagan holda, o’quvchining ichki dunyosini tushuna olishi (psixologik kompetentlik) shart.

Lingvistik kompetensiya: Chet tillarini bilish (ayniqsa, akademik ingliz tili) pedagogga xalqaro ilmiy platformalardan foydalanish va dunyo tajribasini o’zlashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda muloqot faqat yuzma-yuz muloqot bilan cheklanmaydi. Pedagogning kommunikativ kompetensiyasi raqamli muhitda ham namoyon bo’lishi kerak.

Netiket (Tarmoq etikasi): Virtual muhitda muloqot qilish, ijtimoiy tarmoqlar va ta’lim platformalarida (Moodle, Google Classroom) talabalar bilan professional aloqa o’rnatish madaniyati.

Vizual kommunikatsiya: Axborotni qisqa, tushunarli va vizual (infografikalar, prezentatsiyalar) ko’rinishda uzatish mahorati.

Ishonchli dalillar bilan ishlash: Muloqot jarayonida har qanday ma’lumotni ilmiy asoslab berish va o’quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish.

Manipulyatsiyaga qarshi turish: Nutq orqali tinglovchining ongini manipulyatsiya qilmaslik va tashqi axborot xurujlaridan himoyalash ko’nikmasi.

Kompetensiya — bu “bilim” emas, “harakat”dir: Zamonaviy pedagog uchun muloqot nazariyasini bilish kifoya emas, uni real (va kutilmagan) pedagogik vaziyatlarda qo’llay olish mahorati (pro-aktiv kommunikatsiya) birlamchi hisoblanadi.

Sinergetik yondashuv: Pedagogik muloqot endi subyekt-obyekt (o’qituvchi-talaba) emas, balki subyekt-subyekt (hamkorlik) xarakteriga ega bo’lishi lozim. Bu muloqotning iyerarxik emas, gorizontal tuzilishini talab qiladi.

Kognitiv moslashuvchanlik: Globalashuv sharoitida pedagog har kuni yangilanayotgan bilimlarni qabul qilish uchun o’z nutqiy va intellektual strategiyasini tezkor o’zgartira olishi kerak.

Globalashuv davri pedagogi — bu nafaqat o’z fanining ustasi, balki diplomat, psixolog va media-ekspertdir. Uning asosiy quroli endi faqat “doska va bo’r” emas, balki dunyoni birlashtira oladigan, mazmunli va ta’sirchan pedagogik nutqdir.

Onlayn ta’lim platformalari (Coursera, Udemy, EdX, Khan Academy va boshqalar) zamonaviy lingvistika va sotsiolingvistika nuqtayi nazaridan nutqiy mobillik (speech mobility) tushunchasini tubdan o’zgartirdi. Olim sifatida ushbu jarayonni bir necha fundamental yo’nalishlarda tahlil qilishimiz mumkin. Onlayn platformalar “akademik til” va “global standart” tushunchalarini mustahkamlaydi.

Kod almashinuvi: Foydalanuvchilar o’z ona tillari va platformaning asosiy tili (ko’pincha ingliz tili) o’rtasida doimiy muloqotda bo’lishadi. Bu esa nutqda diglossiya (ikki tillilik) holatini kuchaytiradi.

Terminologik moslashuv: Professional nutqiy mobillik oshadi — talaba o’z sohasiga oid xalqaro terminlarni o’z ona tilidagi nutqiga integratsiya qila boshlaydi.

Onlayn ta’limda muloqot asosan yozma (chatlar, forumlar) va asinxron video ko’rinishida bo’lgani uchun:

Gibrid nutq: Rasmiy akademik uslub bilan norasmiy “internet-slang” qorishib ketadi. Bu “Orality vs. Literacy” (og’zaki nutq va yozma nutq) chegaralarini yuvib yuboradi.

Moslashuvchanlik: Talabalar turli madaniyat vakillari bilan muloqot qilish jarayonida o’z nutq ohangi va uslubini vaziyatga qarab o’zgartirishni (speech accommodation) tezroq o’rganadilar.

Ilgari ma’lum bir “elita” nutq uslubi faqat nufuzli universitet devorlari orasida shakllangan bo’lsa, hozirda:

Demokratizatsiya: Qishloq hududidagi talaba Stenford professori nutqini tinglash orqali uning leksik va intonatsion modelini o’zlashtirishi mumkin. Bu nutqiy taqlid (mimesis) orqali ijtimoiy lift vazifasini o’taydi.

Aksentga bo’lgan munosabat: Global platformalar turli aksentlarni “normallashtiradi”, bu esa nutqiy mobillikdagi psixologik to’siqlarni olib tashlaydi.

Kreativlikning pasayishi: Onlayn testlar va qat’iy modullar nutqni ma’lum bir “shablon” yoki “script” asosida qurishga o’rgatadi. Bu esa jonli, spontan nutqiy mobillikni biroz cheklashi mumkin.

Leksik qashshoqlashuv: Ko’pincha platformalar “Simple English” yoki soddalashtirilgan tildan foydalanadi, bu esa chuqur metaforik va badiiy nutq rivojiga kamroq xizmat qiladi.

Nutqiy mobillik onlayn platformalar ta’sirida faqat “til o’rganish” emas, balki ijtimoiy identifikatsiyani qayta qurish quroliga aylandi. Inson endi faqat o’zining geografik muhitiga xos nutq bilan cheklanib qolmay, global raqamli hamjamiyatning “nutqiy pasporti”ni shakllantirmoqda.

XULOSA

Globallashuv va ta’limning raqamlashuvi sharoitida pedagogik nutq shunchaki axborot uzatish vositasi bo’lishdan to’xtab, texno-psixolingvistik konvergent kompetensiyaga aylandi. Olib borilgan ilmiy tahlillar asosida quyidagi fundamental xulosalarga kelindi. Raqamli muhitda an’anaviy og’zaki va yozma nutq chegaralari yuvilib, “yozma so’zlashuv” hodisasi yuzaga keldi. Zamonaviy pedagogning nutqi faqat akustik tovushlardan emas, balki vizual obrazlar, infografika va raqamli belgilar (emojilar, stikerlar) bilan sinxronlashgan multimodal xarakterga ega bo’lishi uning samaradorligini belgilovchi asosiy omildir. Axborot oqimining zichligi sharoitida pedagog nutqi “mikro-learning” va “kommunikativ tejamkorlik” tamoyillariga tayanishi shart. Murakkab

akademik konstruksiyalardan voz kechib, fikrni maksimal darajada ixcham, mantiqiy tugal va vizual metaforalarga boy tarzda yetkazish talabning kognitiv yuklarni kamaytiradi va diqqatni barqarorlashtiradi. Raqamli platformalar pedagogik diskursni subyekt-obyekt munosabatidan subyekt-subyekt (peer-to-peer) modeliga o'tkazdi. Bunda pedagogning roli “mutlaq ekspert”likdan “moderator” va “fasilitator”likka transformatsiya bo'ldi. Nutqiy moslashuvchanlik — bu buyruq maylidagi gaplardan rag'batlantiruvchi va hamkorlikka chorlovchi ritorik strategiyalarga tezkor o'ta olish qobiliyatidir. Virtual muloqotda "ekran to'sig'i" va noverbal signallarning tanqisligi kommunikativ agressiya yoki begonlashuvga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun raqamli deontologiya (kasbiy etika) va lingvistik empatiya pedagog imijining ajralmas qismiga aylanishi lozim. “Netiket” qoidalariga rioya qilish nafaqat madaniyat belgisi, balki ta'lim jarayonida ishonch muhitini yaratuvchi strategik vositadir. Zamonaviy pedagog uchun media savodxonlik va nutqiy kompetensiya integratsiyasi — strategik zaruriyatdir. Pedagog nafaqat o'z fanini bilishi, balki media-matnlarni dekodlash, manipulyatsiyaga qarshi turish va raqamli dunyoda o'zining “professional nutqiy pasporti”ni (digital footprint) yarata olishi lozim. Raqamli ta'lim muhitida nutqiy moslashuvchanlik — bu raqamli intellektning (DQ) tarkibiy qismi bo'lib, u texnologik imkoniyatlarni insoniy hissiyotlar va akademik etika bilan bog'lovchi yagona ko'prikdir. Kelajak pedagogi — nafaqat o'z fani ustasi, balki raqamli olamda insoniy muloqot madaniyatini saqlab qoluvchi universal kommunikator bo'lishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mayer R.E. (2020). *Multimedia Learning* (3rd ed.). Cambridge University Press. (Matndagi multimedia orqali o'rganish va kognitiv yuklama nazariyalari uchun asos).
2. Vygotsky L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press. (Ijtimoiy konstruktivizm va hamkorlikda o'rganish g'oyalari uchun).
3. Mishra P., Koehler M.J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. *Teachers College Record*. (TPACK modeli uchun asosiy manba).
4. Crystal D. (2006). *Language and the Internet*. Cambridge University Press. (Internet-lingvistika, “yozma so'zlashuv” va raqamli nutq shakllari bo'yicha).
5. Preece J. (2004). *Etiquette in online communities: Assessing online etiquette*. (Netiket va raqamli muloqot madaniyati uchun).
6. Qurbonova M.F. The methodology of forming pedagogical values in students of specialized schools in Uzbek language and literature lessons. — *Modern American Journal of Linguistics, Education and Pedagogy*, 2025. — B.260–266.
7. Qurbonova M.F. Difficulties in enhancing communicativeness of pre-service English teachers. — “Maktabgacha va maktab ta'limi” ilmiy jurnal, 2025, №10. — B.275–277.